

BÖZÖDI GYÖRGY
Székely bánja

MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST

KÉT PÉLDA

A közhatalom-változás óta két nagy jelentőségű magyar intézmény létesült a megyében a gazdatársadalom fejlesztése és érdekeinek képviselője céljából: a Maros megyei Földműves Szövetség és a Transsylvania tejfeldolgozó telep, mindkettő marosvásárhelyi központtal. Ennek a két intézménynek mérhetetlen érdeme van abban, hogy Marosszék népe nem romlott le gazdaságilag, gazdálkodása pedig jóval magasabb szinten áll, mint a belső székelységé. A Földműves Szövetség mindjárt a közhatalom-változás utáni években létesült, de egy ideig csak a Barázda c. lapja révén tartotta fenn a kapcsolatot a falusi néppel. Külső munkája gazdanapok rendezésére és gazdakörök szervezésére szorítkozott. Lendületes, szép kezdeményezés volt, de anyagiak hiányában nem tudtak mélyebben belenyúlni a nép gazdasági életének irányításába, lapjuk is néhány év múlva százezer lejnyi veszteséggel megbukott. A Szövetség ezek után csak a harmincas években kezdett új lendülettel alapos munkához. Megindította a falvak gazdaköreiben az esti és vasárnap délutáni szakelőadásokat: költségeit a vezetőség tagjai adakozásukkal fedezték. A szakelőadásokat hamarosan nyolcnapos tanfolyamok váltották fel. A Szövetség munkája nemcsak a régi Marosszékre, hanem a megye egész magyarlakta vidékére kiterjedt. Különböző előadók 19 községben tartottak tanfolyamokat. 1936-ban megnyílt a Szövetség állandó irodája Marosvásárhelyt, majd az EGE-vel együttműködve vetőmagot, tenyészállatokat, vetőgépeket oszt szét. Közben a gazdák szervezése végett több községben újabb gazdakört alakít. 1936/37 telén az

EGE rendezésében minisztériumi engedéllyel kéthetes gazdasági tanfolyamot tart a Szövetség Paniton és Magyarón, az év folyamán pedig gazdanapokkal kapcsolatos kiállításokat, 27 gazdakört újraalakít, 14 vetőgépet, tenyészállatokat stb. oszt ki. 1937/38 telén 4 községben tartottak kéthetes tanfolyamot. A Földmíves Szövetség 1937 tavaszán 32 résztvevővel háromnapos tanulmányutat bonyolított le a barcasági szászföldön, közvetlen gazdasági tapasztalatok szerzése végett, majd az ősz folyamán négynapos körutat végzett Erdély nyugati részében. Sokoldalú, lelkes munkájával megnyerte a falusi nép bizalmát és ragaszkodását.

A Transsylvania tejfeldolgozó telepet 1936-ban létesítette a Gazdasági és Hitelszövetkezetek Szövetsége, amely már 1929-ben megkezdte a válság által sújtott Maros megyei nép szervezését és talpra állítását a szövetkezeti szervezkedés révén. A megyében, mint láttuk, már a háború előtt több tejszövetkezet alakult volt, ezek azonban a közhatalom-változás után nem alkalmazkodtak az új törvényekhez, és megmaradt részük csak mint önálló társaság, tejcarnok működött, minden biztos alap nélkül, mert nem volt jogi személyiségük. A Szövetség tejszövetkezeti munkája során elsősorban a már működő kevés számú tejcarnokot alakította át szövetkezetté. 1929-ben még mindössze két szövetkezet működött a Szövetség keretében, míg 1936 végén már 110, a feldolgozott tejmenyiség pedig évi 96 000 literről a 10 millió felül emelkedett. A tejért a gazdáknak kifizetett összeg ugyanígy felemelkedett másfél millió lejről 24 millióra, emellett a tejszövetkezetek útján értékesített tej fedezte a 2 millió lejnyi kiadást is. A központ hosszú lejáratú hi-

telt adott az újonnan alakult szövetkezeteknek, beszerzte a gépeket, s valamennyi külön dolgozta fel és értékesítette a tejet. Azonban az értékesítésnél hamarosan zavarok mutatkoztak, mire a központ egy értékesítési fiókot állított fel, ez összeszedte a vaját, és Bukarestben elárusította. Ez az értékesítési kísérlet nem vált be, mert ahány szövetkezet volt, annyiféle vaját készített, és minőségileg is gyenge volt az áru. Ekkor kezdtek, nyugati példák szerint, közös tejfeldolgozó központ létesítéséhez. Mikor az 1936 közepén üzembe helyezett modern telep működését megkezdte, 17 község szállította hozzá a tejet. Kezdetben le kellett küzdenie a vajkereskedők ellenmunkáját is, akik 10 éves szerződéseket kötöttek a kisgazdákkal, hogy a tejet senki másnak ne adják el, csak nekik, most pedig perrel támadták meg azokat, akik a szövetkezetbe akartak kapcsolódni. De a falusi nép hamarosan felismerte a központi telep jelentőségét, és melléje csatlakozott, ma már 72 szövetkezet szállítja naponta a tejszint Vásárhelyre, ahol a legmodernebb eljárással készítik belőle a kitűnő minőségű pasztörözött vaját. A telep munkája a tej árának javulását is magával vonta: a régi szabadforgalmi 75–80 baniról a megyében felemelkedett a tejár 2–3 lejre. A szövetkezeti tagok az 1934-i árakhoz viszonyítva 1936-ban literenként 53 banival kaptak többet a tejért a teleptől, ami az egész beszállított mennyiségnél 2 065 061 lej többletet jelentett. A tejközpont a vaj nagyobb részét a népesebb erdélyi városokban és a Regátban értékesíti, az ország területén 27 képviselése van, ebből 6 a Regátra esik, de jelentékeny mennyiséget szállít Angliába és Palesztinába is. Működésének méreteit mutatják a számadatai: 1936-ban 2 680 000 liter tejet

dolgozott fel, a következő évben már 6 205 100 litert. Kötelékébe nemcsak a maroszeki és megyei szövetkezetek tartoznak, hanem a szomszédos Kisküküllő megyéből is, sőt Kolozs megyeiekkel is van kapcsolata.

PUSZTULÓ VIDÉKEK

A nép gazdasági szervezésének, a sikeres tevékenységek ellenére is a vidék tengődik. Gazdasági körülményei nem engedik meg a nagyobb fellendülést. A gazdatársadalom nevelése és irányítása csak a módosabb falusi réteg érdekeit szolgálja, ezzel szemben a legalsó népréteg felsegítésére még próbálkozások sem történnek, nem is igen van mód rá a magyarság részéről. Míg a módosabb réteget, különben helyesen, gazdálkodása korszerűsítésére, gazdasági gépek használatára irányítják, másik oldalon önkéntelenül növelik a mezőgazdasági munkanélküliek számát. A zsúfolt Nyárad mentén, hol Maroszeke népeinek többsége él, a vagyontalanok száma aggasztóan nagy, némi községben, mint pl. Ákosfalván a lakosságnak fele, mint már falun is nevezik, agrárproletár, kiknek legfontosabb belsőségük van. Az amúgy is igen népes megyének (népsűrűsége négyzetkilométerenként 60) ebben a méhkaszerűen tömörült részében egy lakosra átlag 1–2 hold föld jut, erdőt, mindent, még a község területét is beleértve. Hogy a rideg szám adatokat tekintsük, amelyek kérelmetlenül beszélnek, Ákosfalva 978 lakosára 1585 kat. hold föld jut, ebből szántó csak 861, Karácsonyfalva lakossága 830 lélek, határa 812 hold. Káposztásszentmiklós lélekszáma 700, határa 1000 hold, Luka-Ilenc-

falva 1100 lakosa mintegy 1400 holdon osztozkodik, Fintaháza 498 lakosára 1200 hold jut, ebből szántó 732, Somosd, mely a Nyárád mente legnagyobb községe Nyárádszereda után, 2000 holdnyi határán, melyből 1689 hold szántó, 1371 lakost tart el stb. Ez a körülmény a föld jobb megművelésére vezetett. Némely községnek egyáltalában nincs legelője, minden talpalatnyi földet eke alá fogtak. Luka-Ilencfalva és szomszédos községei „Murokországot” létesítettek, a Nyárád áradása által öntözött és javított völgyben nagyméretű kertészkedést folytat a lakosság. Terményeikkel átvették a vásárhelyi piacot, a környékbeli szerb kertészek kétharmad része elköltözött miattuk. Messzi vidékekre, Kolozsvár, Dés, Szeben, Brassó piacaira is elszállítják áruikat. Az értékesítésben már olyan jártasságra tettek szert, hogy vasúti kocsikat bérelnék ki hagymájuk, káposztájuk és veteményeik számára, ősz elejéig terményeik jelentékeny részét foglalják le előlegekkel a viszontelárusító nagykereskedők. Murokország kertészei azonban még csak az egyes forgórendszert ismerik a termelésnél, a Földműves Szövetség előadói most a hármas forgó megvalósítására ösztönzik őket. Bármilyen jövedelmező is a kertészkedés, még ennek a vidéknek a népe is csak mellékfoglalkozásként úzi, a gabonatermelés mellett. Egyetlen család sincs, amely egészen veteménytermelésre rendezkedett volna be kis, 2–3 holdas birtokán. A termény eladásának legáltalánosabb módja azonban még ma is az, hogy a termelők átalvetőkben és kosarakban gyalog viszik be 5–16 kilométer távolságról a vásárhelyi piacra, ami rengeteg idővesztéssel és fáradsággal jár, de a piacra özönlés már vérében van a vidék szegény népének, az is megy, aki alig vihet vala-

mit. Azoknak a községeknek a lakói, ahol nem termelnek veteményt, megveszik a Murokországból, csak hogy piacra mehessenek, és a napi pár lej jövedelmet biztosítják. Reggelenként nagy csoportokban indul meg a falvak népe a város felé, útközben megtárgyalják a falu és a világ híreit; a piacjárás egyúttal társadalmi életüket is jelenti. Ennek a népnek vasárnapja sincs, mert ekkor van a legjobb piac Vásárhelyen, ahonnan csak estefelé kerülnek vissza, amikor már ünneplőbe sem érdemes öltözni. Nem okoz megkönnyebbülést az itteni élet, ha a marosszékiek jövőjére gondolunk. Az egyke tünetei itt is, ott is észrevehetők, a két gyermek rendszere pedig már sok helyen szokássá vált. A szaporodás ennek következtében nagyon alacsony, ahol jó arányszám van, ott a nagyszámú cigány okozza, akik némely községben már annyira elszaporodtak, hogy a lakosság egyharmada belőlük áll. Az egykori uradalmaknak a birtokcsökevények mellett ők a maradványai. Egyenesen tragikus képet nyújt Fintaháza, ahol a múlt század elején 530, nagyobbára székely armalista kishemes élt, ma pedig csak 498 lakosa van. Az apadás újabb keletű, az utóbbi 17 év alatt csaknem 100 lélekkel csökkent a létszám, a lakosság „eltűnik”, részint a természetes szaporodás hiánya, részint az elvándorlás miatt. A községben 600 holdas uradalom volt, amely a háború alatt és után került vásárra, de a helybeliek nem merték megvenni, mert azt hitték, hogy az eladás is becsapás, így a szomszédos községek kezére került, amelyek nem ismerték a fintaházi régebbi viszonyokat és vállalkozni mertek. Így a fintaháziak cselédnek mennek, nem tudnak itthon megkapaszkodni. A múlt század közepén összeírt székely családok közül ma egy sem él a faluban,

de még az 1896-i családkönyvben szereplő neveknek is mintegy harmadrésze eltűnt, pedig ősi nevek voltak ezek: Sepsi, Gyárfás, Apa stb. A ma még élő néhány nemesi család is kihal, mert nincs gyermeke.

Bármerre nézünk, a falvak életét úgy látjuk, ahogyan az egykori nagybirtokok meghatározták, vagy ahogy ezeknek felbomlási körülményei alakították. A nép nem volt hozzászokva az önálló gazdálkodáshoz, önálló élet-hez, és máig sem tudott berendezkedni, míg némely udvarhelyszéki község népe viszonylag jóval rosszabb gazdasági körülmények között lényegesen jobban él. A Maros völgyében, Vásárhelytől északra, cigányok és románok között húzódik meg a székelység, az egykori nagyerenyei és maroszentgyörgyi uradalmak neki jutott roncain. Szerencsére új székely település is történt itt, a sok viszontagságon keresztülment Tófalvát hívta újra életre néhány évvel ezelőtt egy idetelepült gyimesi csángó csoport, amely ma 8–10 házból álló telepet alkot. De mintegy 30 gyergyói család is leköltözött az utóbbi években a Marosnak erre a szakaszára, amikor a tutajozás megszűntével ott fenn a kerestetük is megszűnt, silány földjük pedig nem bírta eltartani őket. A mezőségi részen, miután már a múlt század végén arányosították a nagy tavat, s túlnyomó része uradalmi tulajdonná vált, a többen pedig a községek népe osztozkodott meghatározott eszmei hányadok szerint, most, 1936-ban hozzákezdték a tó lecsapolásához, hogy ezzel is több megművelhető területet teremtsenek. A munka eredményesen is halad, de némelyek kárt látnak benne, mert megváltozik, kiszikkad a szomszédos területek talaja is, emellett zavaros birtokviszonyok keletkeznek a közbirtokossági tagok között, mi-

helyt a régi tó egy része szárazföldre alakul, és válságba kerülnek a gyékényfonással foglalkozó falvak. Legnyugodtabb az élet a szék keleti részén, a Kisküküllő völgyében, ahol legkevésbé hatalmasodott el a múltban a nagybirtokrendszer.

És a Maros bal partján elterülő dombokon ott fekszik a város, amelyet régen székely fővárosnak neveztek, s amelyből jó és rossz egyformán árad a vidékre. Marosvásárhely ma tulajdonképpen az egyetlen székely város, amely a város új fogalmát kimeríti nagysága, hivatalai és intézményei révén. Rohamos fejlődése az utóbbi fél évszázadra esik, 1869-ben még csak 13 018 lakosa volt, 1900-ban 19 522, míg az 1930-i népszámlálásnál már 38 116. Természetes szaporodása azonban nincs, a születéskorlátozás betegsége innen árad a vidékre. Már a századfordulónál észlelhető volt ez, mert természetes szaporodása legkisebb volt az erdélyi részekben, a városi polgárság az egykét és a gyermektelenséget tette szabálylá magára nézve. A helyzet ma is hasonló, ha nem is apad következetesen, de természetes szaporulata alig jön számításba. 1934-ben 0,0, 1935-ben 0,6 ezrelék volt. A város a környék beözönlésével növekedett régen, a közhatalom-változás után pedig a nagyszámú román hivatalnokkal és szabadfoglalkozásával. Emellett van egy sajátos nyugdíjas jellege, a vidék kiöregedett tisztviselői ide telepednek le nyugdíjas napjaikban, mert olcsó és kellemes város Vásárhely. A régi világ flekkenezésének és nagy ivásainak emléke vonzó. A város mai jellegét két alkalommal kapta, nagy adagokban, a század elején, a nagy városépítő, Bernády György polgármestersége alatt, mikor legszebb középületei, a városháza, a közmű-

velődési ház és társaik épültek, és most újabban, a román uralom alatt, amikor piacterét hatalmas, keleti stílusú katedrálisokkal és román szellemet idéző szobrokkal népesítették be. A Bernády-kor alatt annyi új iskolaépület emelkedett és annyi iskolatípus keletkezett, hogy a románok ittlétük óta alig két állami elemi iskolát építettek, s azt is magyar polgármester alatt. Gazdasági élete rohamosan leromlott az új viszonyok között, öt év alatt 36 vállalata bukott meg. A város magyar értelmiségének szellemi világára rányomta a maga színét a nagyszámú zsidóság, a baloldali szellem rohamosan hódított tért a húszas években, a városi tanácsba egyik választáson kilenc kommunista tanácsos került be [...] A magyar ifjúság 1936-ban a magyar párt kultúrszakosztálya keretében rendszeres szellemi munkába kezdett, de az újabb viszonyok között ez is abbamaradt. A magyar lélek hagyományait a Teleki-téka és a Bolyaiak magányos elzárkózó szelleme őrzi.

A KISKÜKÜLLŐ VÖLGYE

Csókfalvára hamarabb érkezett meg a hírünk, mint mi magunk. A csendőrhatóság figyelmét utunk irányában előre reánk irányították, úgyhogy mikor a faluba értünk, már ott várt a makfalvi csendőrség. A két újságíróval, akik szintén a Székelyföldet tanulmányozták, véletlenül vezetett össze a sors. Egyikük a Nyikó völgyéből jött, a siménfalvi csendőrök irányították vissza, hazafelé, a másik, aki török állampolgár és féldiplomáciai útlevéllel utazott, most kezdte meg körútját. Este hét óra után,

csörgedezték, csak öt százalék kerül ki. A nép kiszorult az iskolákból, amelyeket a múltban már-már meghódított.

Csókfalvával összenőtt a következő két falu: Szentistván és Atosfalva. Négy évvel ezelőtt a községek határát jelző táblákon még magyar felirat is volt, ma már eltűnt. Mind a két falu háziiparral pótolja sovány jövedelmét, a fazekasmesterségnek több évszázados hagyománya van. Hogy milyen erős ez a hagyomány, mutatja az, hogy visszavonta a fiút, akinek sikerült volt kiemelkedni a faluból. Négy évvel ezelőtt az elbocsátott fiatal jegyző hazajött, és beállott fazekasnak. Az eset feltűnést keltett, némelyek lelkesedtek érte, némelyek szomorkodtak Erdélyben. A faluban senki sem lelkesedett, maga az egykori jegyző sem. A háziipar nálunk nem a fejlődés, a gazdagodás, az előremenetel eszköze, hanem pótlék a kenyérért, ami másképpen egészen hiányoznék. Így van ez a népnél évszázadok óta, ez a székely háziipar igazi hagyománya.

A DÓZSÁK FALUJA

A híres maroszéki élet szelleme él Makfalván. Itt és a szomszédos Kibéden maradt fenn legtisztábban a régi népviselet, de inkább csak vasárnapi díszruhává zsugorodva. A zöld kalapot hétköznap is hordja az ifjúság, a fehér posztóharisnya helyett azonban a szürke „bricsesz-nadrág” vált általánossá. Műveltség tekintetében messzi kiemelkedik a többi falvak közül. A Wesselényi-iskola százéves tevékenysége nem maradt nyomtalan. A régi iskola, mely 1836 óta látta el eleminél magasabb képzett-

séggel a vidék falusi gazdáit, ma is áll, de állami iskola van benne, és románul tanítják Makfalva ifjúságát. Wesselényi Miklós a falu bocskoros kisnemessége által a már említett módon neki ajándékozott telken hálából ezt az iskolát alapította. Az épület homlokzatán három évvel ezelőtt még olvasható volt az emléktábla felirata: „Adták a székelyek Wesselényinek hazafiságáért, szenteli hazafiság kifejtésére a Székely Nemzetnek Wesselényi.” Most az emléktáblát eltakarta az állami iskola felirata, csak a legelső szó látszik ki, így: „Școala primară de Stat Wesselényi.”

Hogy ment végbe ez az átalakulás, annak érdekes története van. A község túlnyomó részben református vallású, és erős felekezeti iskolát tartott fenn az egyház. Az iskola egyik része a felső osztályokkal a Wesselényi-„kollégiumban” működött, az alsóbb osztályok pedig újabban épített, oszlopos bejáratú szép épületben. Így működött az iskola zavartalanul 1934-ig, amikor Angelescu közoktatásügyi miniszternek feltűnt, hogy a faluban nincs állami iskola. Megjött a rendelet, hogy sürgősen állami iskolát kell létesíteni, mégpedig amiatt, hogy a felekezeti iskola (két hatalmas épület) nem elegendő a gyermekek befogadására. A tanfelügyelőség nyomban hozzáfogott a megvalósításhoz, és a kezdetben egytandem erős állami iskolának már előre a Wesselényi-féle épületet szemelték ki. A tanfelügyelőség kijelentette, hogy a Wesselényi-alap elveszett a háború alatt, az iskola így gazdátlanul maradt, tehát az államé. Az iskola vezetősége hiába követett el mindent, ezzel az okoskodással szemben nem érhetett el eredményt. A hatóság emberei azt is hozzáfűzték érvelésükhöz, hogy még abban az esetben is, ha

visszaállítanák az alapítványt, románul kellene tanítani a Wesselényi iskolájában, mert ez az állam nyelve, s a százéves alapítólevél úgy rendelkezik, hogy az iskolában az állam nyelvén kell tanítani. Fölösleges volt minden lépés, amely törvényesen akarta tisztázni ezt a kérdést, mert a csendőrség egyszerűen behatolt az épületbe, leverte az egyik teremről a lakatot, és elfoglalta az állami iskola részére. Következő évben még egy másik termet foglaltak el, tavaly ismét egyet, míg 1938. év tavaszán véglegesen állami tulajdonná írták át az egész iskolát. Az egyházközség ugyanis 100 000 lejért el akarta adni az épületet a közigazgatási községnek, de amikor az ide vonatkozó iratokat előterjesztették a megyei hatóságokhoz, jóváhagyás helyett egy iskolai vezérfelügyelő szállott ki a községbe, aki állami tulajdonnak nyilvánította az épületet, azzal az indoklással, hogy Wesselényi bárónak Romániában nincsenek jogutódai. A jegyzőkönyv alapján az állam nyomban birtokába vette az alapítványt. A Wesselényi-adományból, a református felekezeti iskolából lassanként állami iskola lett, úgy csúszott ki ez a nagy múltú alapítvány a magyarság és a református egyház kezéből, hogy jóformán a község lakói sem vették észre. Ugyanaz a két épület, amely a tanfelügyelőség szerint a három tanerős felekezeti iskolának kicsi volt, most elég nagy még egy három tanerős állami iskolának a befogadására is.

A református egyház többször adott be kérvényt, hogy engedélyezzék új tanerők alkalmazását a felekezeti iskolánál, de eredménytelenül. Az iskola növendékeinek létszámát először 155-ben állapították meg, de később már csak 130 tanuló felvételét engedélyezte az állami tanító, illetve ennyinek adott „dovadá”-t. A minisztérium külön

törvényeket hozott az állami és külön a felekezeti iskolák számára. Mivel a felekezeti iskolák már évekkel ezelőtt kénytelenek voltak annyira lecsökkenteni tanulóik számát, amennyire a tantermek hivatalosan megállapított befogadóképessége korlátozta, a minisztérium 1937-ben újabb rendeletet adott ki, de csak a felekezeti iskolákra vonatkozólag, és megtiltja több tanuló beírását, mint amennyit a törvény osztályonként megszabott, még akkor is, ha a tanterem megállapított befogadóképessége megengedné. Ilyenformán a felekezeti iskolákba még kevesebb tanulót lehet beírni, mint eddig, viszont az államiak korlátlanul vehetnek fel tanulókat, létszámra és teremre való tekintet nélkül. Makfalván egy osztályba csak 25 tanulót vehetnek fel, noha a napfényes, világos termekben kétszer annyi is elférne. Az őszi beiratkozásnál meghatározott jelenetek játszódtak le. A szülők már nyáron érdeklődtek a tanítótól, hogy miképpen lesz a beiratkozás, nehogy gyermekeik kimaradjanak a felekezeti iskolából. Harminchat tanköteles gyermek volt az első osztályban, de ebből csak huszonötöt vehettek fel az iskolába, így megindult a versengés a szülők között, hogy melyiknek gyermeke jusson be hamarább. Szeptember elsején a késő éjszakai órákig ostromolták a tanító házát, hogy másnapig el ne késsenek a bejelentéssel. De tizenegynek mégis ki kellett maradnia. A szülők ott álltak másnap is csoportosan gyermekeikkel az iskola előtt, és találgatták, hogy vajon mi lesz. Simára fésült hajú, élénk szemű mezítlábas leánykák és piros mellényes, kis legénykék anyjuk szoknyájába fogódzva bámultak, míg odabent eldőlt a sorsuk. Egy első osztályos kislányt sírva visz el az anyja, ő már kimaradt, betelt a létszám, hiába jelentkeztek még tegnap

éjjel. Testvére, a harmadikos bekerült, de ez nem vigasztalás számára, hanem keserűség, hogy miért nem járhat ő is oda, ahova a testvére jár. És megindulnak az állami felé... Egyetlen falu iskolai képe ez, de egy kicsit valamennyié.

A falu lakossága 1800 ember, a határ terjedelme 4900 hold, de ebből csak mintegy 1400 szántó. Proletariátus vagy akár feltűnőbb szegénység még sincs. A proletariátus a Székelyföldön az egykori nagybirtokok maradványa, és ebben a faluban nagybirtok sohasem fejlődhetett ki, egyenlő jogú kispapok lakták, akik a szűkös jövedelmi forrásokon egyformán osztozkodtak, és megszokták az önálló életet, ami szűkös viszonyok között is emberséges sorsot biztosít. Mivel nem volt nagybirtok, románságot sem telepítettek ide, a falu székely népét társadalmi viszályok nem tették egymás ellenségévé, így maradhatott meg az összetartó, öntudatos élet, ami sajnos száz község közül kettőben található meg. A lakosság egyharmada él földművelésből, a másik kétharmad más jövedelmi forrásokat keresett. De háza, kertje és legalább 1–2 hold földje minden családnak van. A cserépedény készítése bizonyult a legmegfelelőbbnek, mert a terméketlen hegyek kitűnő minőségű agyagot szolgáltatnak. A cserépipar itt is régi keletű, de különösen az utóbbi években vett nagy lendületet, s ma a falunak több mint egyharmada fazekas. Minőségileg is jó színvonalat értek el, és a makfalvi cserépedény már felveszi a versenyt a korondival. Jelentős emellett a falu szövőipara, leginkább posztószövésével foglalkoznak. Fellendült a gyümölcsstermelés is, már odajutott egy-egy gazda, hogy két vagon almát adhatott el évenként. Gazdakör, virágzó szövetkezeti élet van a községben.

Fiatal magyar orvos került a faluba 1930 körül. Lelkiismeretesebb volt, mint a többi fiatal orvos, nem a városi élet kényelme vonzotta, hanem a hivatása. Bízott benne, hogy a falu és a környék elhanyagolt népegészségügyén segíteni lehet. Életre való tervet hozott magával, egy egészségügyi szövetkezetféle megvalósításának lehetőségeit kereste. Hogy a betegség ne terhelje súlyos kiadásokkal a családot, minimális havi összeg – 20–25 lej, a tehetőség szerint – befizetése ellenében ingyen orvosi kezelést biztosított az egész családnak. Ennek nemcsak az az előnye mutatkozott, hogy szinte ingyenes kezelést kap a falu népe, hanem az is, hogy a legkisebb betegséggel rögtön mehetnek orvoshoz, mert nem került kiadásba, és elejét lehetett venni ezáltal a nagyobb bajoknak. Mert itt is az volt a szokás, mint általában minden faluban, hogy csak végső esetben fordultak orvoshoz. A havi kis járulékot nemcsak pénzben, de terményekben is elfogadta a fiatal orvos, így hamarosan népszerű lett a vállalkozása. Az első években 250–300 tag iratkozott be a faluból és a szomszéd községekből, ami az orvos számára is biztosította a megélhetést, havonta 6000 lej is begyűlt. Pár esztendei virágzás után azonban a vállalkozás lehanyatlott, a megígért ingyen lakást és fűtést a község nem adta meg, nem rajta múltó okok miatt, a tagok elmulasztották a fizetést, az orvos pedig egy-két figyelmeztetés után szerénységből nem szorgalmazta tovább, nehogy úgy tűnjék fel, mintha a pénz befizetése lenne a fontos számára. Néhány tag még ma is pontosan fizet, és ezek ingyenes kezelésben részesülnek. A makfalvi orvos mindenestre példát mutatott, hogyan lehetne a nép egészségügyén javítani, ha a csekély díjak beszédését a községek valamely egyesülete vállalná magára.

d
g
r
a
a
j
e
v
l
l

Dózsa György faluja ez, késő rokonai ma is élnek szép számmal, minden 10–20 lépésre a Dózsa és Dósa nevet (ma is kétféleképpen írják) olvashatjuk a díszes kapuk homlokzatán. A családból kiemelkedett urak, a jogtudós Dózsa Elek, az író Dózsa Dániel és a többiek azonban megtagadták Dózsa szellemét és a vele való rokonságot is. De az itthoniak nem tagadják, ma már nem szégyen Dózsa György rokonának lenni Erdélyben. A bocskoros nemesség szabad élete és szabad szelleme, az újabb idők szelleméhez alkalmazkodva, a népi műveltség fejlesztésében találta meg irányát. A községnek száz évnél régibb ifjúsági kultúregyesülete van, még Wesselényi Miklós idejében, a híres iskolával egyszerre alapították, és azóta megszakítás nélkül működik a falu népének nevelése érdekében. A Nemes Makfalvi Székely Nemes Ifjúság Önképző Egyesülete alapszabálya hosszú időkre megjelölte a célt 1837-ben: „A makfalvi székely nemes ifjúság virágozzék és haladjon, hogy a kor haladó szellemének mindig és minden tekintetben kellőleg meg tudjon felelni.” Az ifjúság alatt még ma is csak a legényeket értik, leányok nem lehetnek tagjai. Jelenleg harminchat tagja van az egyesületnek, „ifjúsági bíró” a vezetőjük, aki a felmerülő nézeteltéréseket elintézi, a feleket kibékíti.

A hosszú, rendszeres népnevelés eredménye nem maradt el. A falu népe művelt, intelligens, azt mondhatnám, a született művészek, őstehetségek kis csoportja, ha nem is annyira ismert valamennyiüknek a neve, mint Vass Ároné, a szobrászé. Mesterük nem volt, akitől művészetet tanulhattak volna, csak maga a természet, az Élet. Vass Áronnal a kultúrházban találkoztam először. A terem gyermekekkel van tele, egészséges, eleven arcú gyer-

mekek, színházat játszik az ifjúság, arra olyan kíváncsiak. A színpadon pesti bohózatok kelnek életre a Színházi Élet lapjairól, amiből a sok falusi gyermek csak itt-ott ért meg valamit. De nézik rendületlenül, nem kacagnak a „legszellemesebb bemondásokon” sem, így komolyan a világ végéig is elnéznék. Megesik az ember szíve rajtuk, szegényeken. A tanító, aki lelkes odaadással vezeti az ifjúsági munkát, szavat adott az ő néma panaszuknak. Nincs a nép számára való irodalmunk, nincs mit játszani a falusi színpadokon, még ha engedélyt kapnak is egy-két előadásra. Íróink elhanyagolták a népnek való írást, pedig nagy szolgálatot tennének vele. Ami népi színdarab van, azt már sokszor előadták Makfalván, így kénytelenek ezeket a néptől idegen dolgokat játszani, mert még így is jobb, mintha semmit sem csinálnának. Vass Áron az egyik rendező. Fehér posztóharisnyában, fekete csizmában jár, mint a többi földműves és fazekas társai. Természetes, született intelligencia van az arcán, a mozdulataiban, beszédében. Égetett cserépszobrai nemcsak Erdélyben, egész Európában ismertek. Németországi, cseh-szlovákiai, hollandiai kiállításai feltűnést keltettek. Az ókirályságban, a románok között is nagy sikere van műveinek, Bukarestben aranyérmet kapott, ami ugyan nem ritkaság nála, mert ezen kívül már vagy tíz van otthon a ládafiában. – Apámtól maradt egypár barázdám – mondja –, dolgozom rajta, így aztán a kétféle munkából csak megélek. Sokan mondták, hogy miért járok harisnyában, mikor engem az úri öltözet is megilletne. S ha nadrágot húzok, ki leszek? – kérdeztem. – Vass Áron, a szobrász. – Így is az vagyok, akkor miért húzzak nadrágot?

Az egészséges népi öntudat beszél Vass Áronból, azé a népé, amelynek nem jelent megalázást az, hogy nép. A Vass családnak még két művésztagja van: Albert és Árpád. „Berci” már tanult, ő nemcsak östehetség. Petrozsényban a bányamunkások közül bekerült a mérnöki hivatalba rajzolónak, majd festeni kezdett. Bukaresti kiállításain feltűnő sikere volt székely témájú képeivel, de elsodorta az élet itthonról. Az író Suba Dani, ő festeni is éppen úgy szeret, mint írni.

Az ifjúság a táncban él igazán. A lányok csupa piros lajbi meg piros szalag, fejükön keskeny gyöngyös pártá. A legényeken is piros mellény van, a híres sárga varrások és zöld zsinóros marosszéki kemény szárú csizmájuk alatt ropog a padló. Sajnos ez nem a mindennapi viseletük, amit állandóan hordanak, az sokkal szürkébb és egyszerűbb. A magyar szóló és a palotás figurái után, amit csak nagy vigyázva és a betanítás szerint járnak, következik az igazi vérbeli tánc, a forgató, szöktető, kaptató, mind a különös dallamú marosszéki muzsikára. Egyszer csak eltűnnek a lányok, a terem közepén a legények maradnak, akik egymással szembefordulva kezdik a csúrdöngölőt. A hangulat csak egy pillanatra törik meg a szalagok miatt, amit a legények a mellükre tűztek. Nagy baj lehet belőle, ijed meg a tanító. De hamarosan kiderül, hogy román nemzeti szalagok, csak a lámpafény változtatta el a színeket. Önként tették fel a legények a zöld zsinóros piros lajbikra, nehogy kellemetlenség legyen az öltözködés miatt. A csendőr őrmester megértően mosolyog. Szól a muzsika, folyik a tánc tovább, mintha semmi sem történt volna. Vass Áron, a szobrász is táncol. Az egyik nóta erősen megakad a fülemben: erről írta

Bartók az *Este a székelyeknél*-t. Bizony, ez az este a székelyeknél, Marosszéken. Jókedv, erő, féktelen öröm, fájdalom, kacagás, minden együtt. Föléjük borul a hatalmas sötét éjszaka, és ők járnak a sárga lámpafénynél a táncot a régi nótára, mint őseik néhány száz évvel ezelőtt, talán még Dózsa György idejében a pusztákon, a tábortűz mellett, és nem tudják, hogy nótájuk messzi országok operáinak zenekarán is felcsendül egy nagy művész munkája nyomán, s hirdeti, hogy ők itt vannak.

A VAGYON ÁRNYÉKÁBAN

Kibéd 4800 holdas határán 3000-nél több lakos osztozik, de csak 1350 holdnyi terület szántóföld, a többi kaszáló, legelő, erdő és terméketlen. 715 család él a faluban 668 házban, egy családra átlag 6–7 hold jutna, de a valóságban nem így van, mert ebből az eszmei hányadból csak másfél holdnyi lenne a szántóföld, ami egy családot nem tarthat el, így másképpen csoportosult a birtok az idők folyamán. A gazdálkodók többségének 5–10 holdja van, a legmódosabb néhány családnak 30–40. Ezzel szemben a lakosság jelentékeny részének, 210 családnak nincs földbirtoka a házán és kertjén kívül. Kibéd mégis módos község hírében áll. Nagybirtok nem volt itt a múltban sem, az emberek már rég berendezkedtek az önálló életre. A föld hiányát háziiparral pótolják, a cserép és téglakészítése mellett főleg faiparuk fejlett, a székerek faragása a falu sajátja. 120 család kerek, de háziiparukat súlyosan megadóztatják. Cseresznyéjük híres, nyár elején jelentős összegeket szereznek belőle. Nyári